

23.06.2026

Ekokrytyka jako jeden z obszarów projektu „Polonistyka wobec wyzwań współczesnego świata”

Zadaniem projektu „Polonistyka jak wobec wyzwań współczesnego świata” jest przedstawienie osiągnięć polonistyki – dyscypliny naukowej blisko związanej z literaturoznawstwem, ale od niej odrębnej. Jednym z ważnych aspektów funkcjonowania współczesnego literaturoznawstwa, a także (o czym za chwilę) polonistyki, jest otwarcie na różne prądy graniczne, sytuujące się na przecięciu kulturoznawstwa, literaturoznawstwa, a także dyscyplin, które niekoniecznie przynależą do samej humanistyki.

Jednym z takich prądów jest bez wątpienia ekokrytyka, która z jednej strony stanowi ważną część każdej z wymienionych dyscyplin badawczych, z drugiej - jej związki z ekologią oraz studiami środowiskowymi są niekwestionowalne.[1]

Włączenie ekokrytyki w sferę zainteresowań projektu, którego cele stanowi między innymi pokazanie dorobku, potencjału oraz przemian polonistyki ma szczególny sens: uważam, że można bez przesady twierdzić, że przynależny do polskiego literaturoznawstwa oraz polonistyki dorobek ekokrytyczny jest na najwyższym, światowym poziomie. Tworzona w ramach projektu baza bibliograficzna pozwala uchwycić, dlaczego powyższe twierdzenie nie mija się z prawdą: o ile początkowe fazy ekokrytyki (pierwsza faza skupiona była na poszukiwaniu oraz analizowaniu tekstów celebrujących związek z ziemią oraz była nastawiona na szukanie śladów „prawdziwej” natury i przyrody, druga natomiast ogniskowała się raczej wokół prób analizy szkód, które ludzie wyrządzają przyrodzie[2]) były reprezentowane w polskim środowisku badawczym z lekkim opóźnieniem wobec światowej awangardy, o tyle od trzeciej fali włącznie (wcześnie lata dwutysięczne) polskie badania można traktować nie jako odbicie najbardziej aktualnych dyskusji, lecz twórczy i nowatorski głos w ich obrębie.

Analiza bibliografii ekokrytycznej pozwala uchwycić to nie aż tak typowe dla polskiej nauki zjawisko, i powiązać je z wysiłkiem (zarówno badawczym, jak i instytucjonalnym) konkretnych osób, odpowiedzialnych najpierw za wprowadzenie, a później za ekspansję badań ekokrytycznych w Polsce. Co ciekawe, polska literatura i kultura okazała się wyjątkowo ciekawym materiałem badawczym, co bezpośrednio wiąże dynamiczny rozwój ekokrytyki z założeniami szeroko

rozumianej polonistyki, a stosunkowo otwarta w tamtych latach na „nowości” struktura uniwersytecka zachęcała do prowadzenia badań oraz zajęć ze studentami zanim ekokrytyka zyskała obecną, całkiem szanowaną pozycję. Ten aspekt rozwoju (i wpływu) ekokrytyki na polonistykę dokumentują również tworzone w ramach projektu podcasty i seminaria, pozwalające na uzupełnienie suchych danych bibliograficznych narracją tych, których publikacje pełnią w bazie danych ważną rolę.[3]

Warto jeszcze postawić jedno pytanie: dlaczego ekokrytyka, stanowiąca zarówno ważną część polskiego literaturoznawstwa, jak i polonistyki, jest istotna dla rozwoju tych dyscyplin oraz dlaczego rozwój kompetencji w jej obrębie ma szczególne znaczenie dla absolwentów studiów polonistycznych oraz badaczy pracujących w tym obszarze? Zbierane przez projekt „Polonistyka jak wobec wyzwania współczesnego świata” dane stanowią tu pośrednią odpowiedź, dlatego cenne jest również bardziej bezpośrednie opisanie wartości wspomnianych badań.

Można moim zdaniem wskazać na co najmniej cztery aspekty, istotne i z perspektywy projektu, i szerzej – z perspektywy rozwoju polonistyki. Pierwszy to wyraźny, niemożliwy do pominięcia inter-, a nawet transdyscyplinarny charakter zarówno badań, jak i kształcenia. Ekokrytyka opiera się w równym stopniu na co najmniej trzech komponentach: literaturoznawczym, wynikającym z zainteresowania strukturą tekstu jako przedmiotu badań; kulturoznawczym, ogniskującym się na badaniu szeroko rozumianych tekstów w relacji do danej kultury oraz ekologiczno-środowiskowym, otwierającym badania humanistyczne na osiągnięcia nauk ścisłych.[4] Współczesna ekokrytyka nie funkcjonuje w zasadzie bez korzystania z nauk, które zajmują się fizycznym otoczeniem człowieka oraz poszczególnymi częściami środowiska, co z kolei prowokuje do rozwoju kolejnych subdyscyplin (jak akwakrytyka, zookrytyka, studia nad roślinami, badania ogniskujące się na wpływie antropocenu na środowisko, etc.)[5] oraz – co moim zdaniem nie mniej ważne – radykalnie poszerza warsztat teoretyczny i praktyczny współczesnego polonisty.

Drugi aspekt dotyczy związku badań ekokrytycznych i polonistycznych z konkretnym środowiskiem (również kulturowym) i czasem. To połączenie aspektu teoretycznego oraz refleksyjnego z chęcią działania w konkretnym miejscu, czasie i warunkach, ma moim zdaniem niebagatelny wpływ na trzeci, chyba najważniejszy z perspektywy współczesnej nauki (a dokładniej – systemu funkcjonowania finansowania badań) aspekt: budowania świadomego zaangażowania oraz tworzenia warunków do społecznego wpływu ekokrytyki na społeczeństwo. Warto pod tym względem przypomnieć, że dążenie do ekosprawiedliwości oraz zmiany wzorców ekologicznego współistnienia ludzi oraz środowiska naturalnego jest podstawowym celem funkcjonowania ekokrytyki.[6] Nie jest to zatem dyscyplina badawcza (co czasem zarzuca się polonistyce lub szerzej, naukom humanistycznym) nakierowana wyłącznie (ani nawet głównie) na tworzenie teorii lub analizę. Aspekt teoretyczny jest nieusuwalnym, ważnym, ale jedynie pierwszym krokiem w badaniach ekokrytycznych. Zmiana, możliwa tylko dzięki zbudowaniu

zaangażowania oraz ukształtowaniu pewnej formy społecznego wpływu jest nie tylko drugim krokiem, ale i właściwym celem badań.

Czwarty, ważny zarówno dla rozwoju ekokrytyki jak i polonistyki aspekt tych badań, to ich procesualny, falowy charakter. Ekokrytyka (co może bardziej uchwytnie w tym przypadku, niż w przypadku polonistyki) ciągle się zmienia i kwestionuje swoje podstawy. Cztery następujące po sobie fale ekokrytyki to nie metafora, lecz realny zapis poszerzania oraz modyfikowania własnego pola badawczego w oparciu o zmieniające się warunki społeczne, stan wiedzy i oczekiwania wobec samej dyscypliny. Ta elastyczność była (i jest) możliwa tylko i wyłącznie dzięki zaangażowaniu oraz zdolnościom badaczy, którzy nie tylko świadomie unikali domknięcia pola badawczego oraz dominujących teorii, ale również zaciekle dążyli do stawiania przed dyscypliną (i pośrednio – samym sobą) nowych pytań oraz wyzwań.

Opisane wyżej aspekty funkcjonowania ekokrytyki czynią ją moim zdaniem nie tylko jedną z ciekawszych dyscyplin lub możliwych orientacji współczesnej polonistyki, ale również wskazują, dlaczego stanowi jeden z przedmiotów zainteresowania projektu badawczego, finansowanego w ramach panelu „Nauka dla Społeczeństwa” – badania ekokrytyczne i kształcenie polonistyczne z nim związane łączą bowiem zainteresowanie rodzimą kulturą i literaturą z szeroką bazą teoretyczną oraz zasobem kompetencji, które są wyjątkowo istotne w coraz dynamiczniej zmieniającym się, i wciąż borykającym się z zagrożeniem zmian klimatu, świecie.

[1] Por. *Język całkiem dziki. O ekokrytyce z Gregiem Garrardem rozmawiała Julia Fiedorczuk*, [w:] „Fragile”, nr 3/2010, s.4: „Ekokrytyka to dział badań literackich i kulturowych czerpiących inspirację, a w przypadku niektórych krytyków także orientację ideologiczną, z ekologii. Podobnie jak w przypadku krytyki marksistowskiej i feministycznej, mających na celu doprowadzenie do przemian społecznych, ekokrytycy chcieliby sprowokować namysł nad wartościami kulturowymi, który przyczyniłby się do ich zreformowania.”

[2] L. Buell, *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*, Blackwell Publishing 2005

[3] Może tu link do podcastów?

[4] Por. m. in. T. Morton, *Dark Ecology: For a Logic of Future Coexistence*, New York 2016; L. Buell, *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*, Malden, Massachusetts 2005.

[5] Por. zwłaszcza P. Crutzen, *The Anthropocene*, in *Earth System Science in the Anthropocene*, pod red. E. Ehlers, Springer 2006; T. Morton, *The Ecological Thought*, Cambridge, Massachusetts 2010.

[6] Por. m. in. R. Eliott, *Etyka ekologiczna*, [w:] *Przewodnik po etyce*, red. P. Singer, Warszawa 2002, Książka i Wiedza; P. Singer, *Etyka praktyczna*, Warszawa 2007, Książka i wiedza, s. 65.

Artykuł powstał w ramach projektu „Polonistyka wobec wyzwań współczesnego świata”. Dofinansowano ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa II” (numer projektu: NdS-II/SP/0264/2024/01).

Strona projektu: <https://biuletynpolonistyczny.pl/pl/projects/polonistyka-wobec-wyzwan-wspolczesnego-swiata,1851/details>

Linki:

- <https://biuletynpolonistyczny.pl/pl/projects/polonistyka-wobec-wyzwan-wspolczesnego-swiata,1851/details>

Słowa kluczowe: Nauka dla Społeczeństwa, ekokrytyka

Autor: Justyna Bohdana Tabaszewska